

הרב עזרא ברו

דעת פוסקי זמנינו בשאלת מעמדם ההלכתי של יהודי אתיופיה

הקדמה

- א. דברי אלדד הדני
- ב. דעת הרדב"ז
- ג. דעת הרב אליעזר יהודה וולדינברג
- ד. השגות הרב עובדיה יוסף
- ה. דעת הרב משה פיינשטיין
- ו. השגות הרב עובדיה יוסף
- ז. דעת הרב עובדיה יוסף.

סיכום

הקדמה

הגעתם של עולים מאתיופיה לישראל בגלי העליה השונים, הציבה הן בפני הרבנות הראשית לישראל והן בפני פוסקי זמנינו, אתגר שלא ידעו כמותו בעבר. קליטה של קהילה הדבקה במסורת שונה מזו של חז"ל רצופה בקשיים.

כשהחלו הדיונים במוסדות העלייה בשאלת העלאת הקהילה לישראל התעוררו חילוקי דעות לגבי זהותה היהודית של הקהילה. היו שהטילו ספק בכך וביקשו שהקהילה כולה תעבור הליך גיור הכולל קבלת עול מצוות, טבילה והטפת דם ברית. אין ברצוני לפסוק במסגרת מאמר זה הלכה, אלה להביא את הדעות העיקריות שנאמרו בנושא.

א. דברי אלדד הדני

אלדד הדני היה נוסע שפעל במחצית השניה של המאה ה-9 לסה"נ. הוא ייחס את עצמו לשבט דן בן יעקב, וסבר שבאזורי כוש וערב חיים שבטים משבטי ישראל: דן, נפתלי, גד ואשר וכן בני משה, והם חונים מעבר לנהר הסמבטיון. שאר שבטים שוכנים באזורי פרס וסביבתה ובמיוחד ממזרח לצפון.

נביא כאן את דבריו:

"ויש לנו קבלה איש מפי איש שאנחנו בני דן היינו בתחילה בארץ ישראל יושבי אהלים ולא היה בכל שבטי ישראל בעלי מלחמה גבורי חיל כמונו. וכשעמד עליהם ירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל ועשה שני עגלי זהב, נחלקה מלכות בית דוד ונקבצו השבטים ואמרו: קומו והלחמו עם רחבעם ועם ירושלים.

אמרו לו: למה אנחנו נלחמים עם אחינו ועם בן אדוננו דוד מלך ישראל ויהודה, חלילה וחלילה! באותה שעה אמרו זקני ישראל, אין לך בכל שבטי ישראל כמו שבט דן גבורים. מיד אמרו לבני דן: קומו והלחמו עם בני יהודה. אמרו לו: בחיי ראש בן אבינו אין אנו עושין מלחמה עם אחינו ולא נשפוך דמם. מיד נטלו בני דן חרבות ורמחים וקשתות ונתנו עצמם למות לילך מארץ ישראל, כי ראינו שאין לעמוד. נלך מעתה ונמצא לנו מנוחה ומקום, ואם נמתין עד לסוף יוליכו אותנו. ונתנו לב והתייעצנו לבא מצרים להחריבה ולהרוג כל

יושביה. אמרו לנו נשיאנו: והלא כתוב "לא תוסיפו לראותם עד עולם" ואיך תצליחו? אמרו: נלך על אדום או על עמון ומואב להשמידם ונשב במקומם. אמרו נשיאנו: כתוב שהקב"ה מנע את ישראל מעבר בגבולם. לסוף נתנו עצה לילך למצרים ולא על הדרך שהלכו אבותינו וגם לא להחריבה אלא כדי לילך לעבור לנהר פישון לארץ כוש. ויהי כי הקרבנו למצרים ויקחו רעדה כל מצרים וישלחו אלינו: אם למלחמה ואם לשלום? ונאמר להם: לשלום! נעבור בארצכם לנהר פישון, כי שם נמצא מקום מנוחה... וזה שמי: אלדד בן מחלי בן יחזקאל בן חזקיה בן עלוק בן אבנר בן שמעיהו בן חתר בן חור בן אלקנה בן הלל בן טוביה בן פדת בן עינן בן נעמן בן טעם בן טעמי בן אונם בן גאול בן שלום בן כלב בן עמרם בן דומם בן עובדיהו בן אברהם בן יוסף בן משה בן יעקב בן כפור בן אריאל בן אשר בן איוב בן שלם בן אליהוא בן אהליאב בן אחיסמך בן חושים בן דן בן יעקב אבינו ע"ה, ושלום לכל ישראל אמן".

משתמע מדברי אלדד הדני, שאלו הנמצאים בהרי כוש הם יהודי אתיופיה שגלו בזמן בית ראשון ומיוחסים לשבט דן.

ב. הרדב"ז (רבי דוד בן זמרה)

רבי דוד בן שלמה אבן זמרה נחשב לאחד מגדולי הפוסקים בדורו, לגדול ההוראה במצרים, ארץ ישראל וכל סביבותיהם. הוא נולד בשנת ה'רל"ט (1479) בספרד. אחרי שגלה מספרד התגורר בצפת ובירושלים, ולבסוף השתקע במצרים וישב בה קרוב ל-50 שנה. הוא כיהן באלכסנדריה ובקהיר כאב בית דין הרבני שבמצרים במשך 40 שנה, והשיב לשאלות שהופנו אליו ממצרים ומכל סביבותיה. בשנותיו האחרונות עזב את קהיר והתיישב בירושלים ולאחר מכן עבר לצפת, ובה נפטר בשנת ה'של"ד (1573) בגיל 94.

הרדב"ז חיבר מספר חיבורים תורניים, ביניהם פירוש על 'משנה תורה' לרמב"ם, פירוש על טעמי המצוות, על דרך הקבלה ועוד. כמו כן קיימים אלפי תשובות שנדפסו ברובן בספר שאלות ותשובות הרדב"ז. ישיבתו במצרים בזמן המלחמות הפנימיות בחבש הקרובה ומפגשו עם כמה מבני הקהילה שהגיעו כשבויי מלחמה למצרים, הביאו אל פתחו שאלות רבות ובהן כמה שעוסקות במעמדם ההלכתי של יהודי אתיופיה (שו"ת הרדב"ז חלק ז סימן ה):

"שאלת ממני אודיעך דעתי במי שקנה עבד חפשי (חבשי) מאותם היהודים הדרים בארץ כוש איך יתנהג עמו אם יוצא בשש או לא וכל הדינים הנוהגים בעבדים אם נוהגים בו או לא:

תשובה: לא מצינו עבד עברי אלא מכרוהו ב"ד בגנבתו או מוכר עצמו ואין אדם רשאי למכור את עצמו אלא א"כ העני ביותר ואפי' ליתן לבע"ח אינו יכול למכור עצמו אלא א"כ צריך לאכלן בלבד הלכך זה שקנה העבד החפשי כיון שנתברר לו שהוא יהודי אין זה אלא פדיון שבויים לא קנין עבדים והמצוה היתה מוטלת על כל ישראל לפדותו כדי שלא יטמע בין העכו"ם וכ"ש הוא השתא ואע"ג דאיכא ספק אחרנא שהרי כל אלו החאבשיש הדרים בארץ כוש הם הם מתנהגים כדת הקראין שהם צדוק וביתוס ואין אנו מצווים לא לפדותם ולא להחיותם מ"מ מסתברא לי דהני מילי אלו שהם דרים

בתוך הרבנים ורואים דברי חכמים ומלעיבים ומלעיגים עליהם על אלו ועל כיוצא בהם אמרו מורידין ולא מעלין והם המשפחה הארורה אשר כתב הרמב"ם ז"ל אבל אלו הבאים מארץ כוש הם משבט דן בלי ספק ומפני שלא היו ביניהם חכמים בעלי קבלה תפסו להם פשטי הכתובים אבל אם היו מלמדים אותם לא היו פוקרים בדברי רבותינו ז"ל והוי כתינוק שנשבה לבין העכו"ם תדע שהרי צדוק ובייתוס בבית שני היו ושבט דן גלה קודם ואפי"ם אם תמצא לומר שהדבר ספק מצוה לפדותם אבל לענין יוחסין אני חושש שמא קידושיהן קדושין וגיטס אינו כתיקון חז"ל שהרי אינם יודעים כלל כטיב גיטין וקידושין".

ניתן לחלק את דברי הרדב"ז לשני חלקים.

בחלקו הראשון של התשובה אומר הרדב"ז שאין לדון את אותו יהודי מחבש כעבד, אלא אדרבה יש כאן מצווה של פדיון שבויים, וצריך לפדותו. וכך הוא אומר: "זה שקנה העבד החפשי כיון שנתברר לו שהוא יהודי, אין זה אלא פדיון שבויים".

בחלקה השני של התשובה, לאחר שדן הרדב"ז במעמדו של העבד ובשאלות הקשורות בדרכי פדיונו, חזר והטיל ספק בעצם ההתייחסות אל יהודי כוש כאל יהודים שמצווה לפדותם, מפני שהתנהגותם דומה לזו של הקראים שהרי שתי קהילות אלו תפסו להם פשטי הכתובים ומתנהגים על פיהם. ברם הרדב"ז דחה דמיון זה מפני ההבחנה ביניהם, התנהגות יהודי כוש כקראים אינה נובעת מצד כפירתם בתורה שבעל פה, אלא מפני שלא היו ביניהם חכמים הבקיאים בתורה זו, לכן פירשו את התורה לפי הבנתם וקיימו את התורה לפי הבנתם את פשטי הכתובים ודינם כדין תינוק שנשבה לבין עכו"ם, אבל הקראים מתגוררים היו בשכנות לרבניים, וידעו וראו את מנהגם ולמרות זאת בחרו להתנהג אך ורק ע"פ פשטי הכתובים בכדי לכפור בתורה שבעל פה, עליהם ועל כיוצא בהם הורו חז"ל "מורדים ולא מעלים".

אך באשר לחיתון של יהודי כוש עם יהודים אחרים, חושש הרדב"ז "שמא קידושיהם אינו קידושין, וגיטס אינו כתיקון חז"ל", ולכן הוא סובר שאשה שנישאה כמקובל אצל יהודים אלו ואחר כך התגרשה כמנהג קהילתה, עדיין תהא אסורה לכל אדם מפני שלא התגרשה בגט. ואם נישאה לאיש אחר, הרי הצאצאים מאיש זה הם ממזרים ואסורים לבוא בקהל, שהרי היא עדיין אשת איש.

בתשובה אחרת (שם חלק ד סימן ריט) כותב הרדב"ז:

"שאלה מעשה היה באשה כושית מארץ כוש הנקרא אלחבש שנשבת ושני בניה עמה וקנה אותה ראובן ושאלנו את פיה מה טיבה ואמרה שהיתה נשואה ואלו בניה מבעלה הנקרא שמו פלוני ובני זה שמו פלוני ובאו עליהם אויבים והרגו את כל האנשים שהיו בב"ה ואת הנשים והטף שבו ויבזו ונתברר שהיא מזרע ישראל משבט דן אשר שוכנים בהרי כוש ומאותו הזמן עד עתה היו מחזיקים אותה בחזקת עגונה ובתוך זמן זה בא עליה ראובן אדונה והוליד ממנה בן וגדל והרי הוא רוצה לקחת אשה מקהל ישראל ולבוא בהם ושאלת ממני אם הוא ראוי לבוא בקהל ומה תקנתו.

תשובה תנן בפרק האשה שלום שלום בינו לבניה ומלחמה בעולם ואמרה מת בעלי במלחמה אינה נאמנת וכתב הרמב"ם ז"ל אפילו

אמרה קברתיו, וטעמא דמלתא משום דאמרה בדדמי... וגדולה מזו אני אומר דאפילו לפי דבריה הרי היא בחזקת אשת איש שהרי הדבר מפורסם דלעולם יש מלחמה בין מלכי כוש שיש בה שלש מלכויות קצתו ישמעאלים וקצתו ארמיים המחזיקים בדתם וקצתו ישראלים משבט דן וכפי הנראה הם מכת צדוק ובייתוס הנקראים קראין שהרי אינם יודעים תורה שבעל פה ואין מדליקין נרות בלילי שבת ולא ישבות המלחמה ביניהם ובכל יום שבים אלו מאלו... עוד יש טעם כללי לכלל הקראין שהרי ישראל הם וקדושיהן קדושין ואין גיטן כתקנת חז"ל וכולם פסולי עדות הם מדאורייתא ומפני שיש בחקירה זו סכנה גדולה שהרי כמה משפחות מהם באו לכלל הקהל לא ראיתי להאריך בזה ומוטב שיהיו שוגגין וכו'. ומ"מ מודה אני שאם היו מסכימים כולם לבא לדת חברות ולקבל עליהם קבלת רז"ל להיות כמונו הייתי מתירם לבא בקהל עם הסכמת החכמים, והטעם כי כל קידושיהם בעדים מהם שהם פסולי עדות וכמו שכונסה כך פוטרה, ואין לחוש לדור הראשון שהיו קידושיהם בעדים כשרים".

משמע מהרדב"ז שהוא מדמה את יהודי אתיופיה - לעניין יוחסין- לקראים, והרי אצל הקראים עדותם פסולה מדאורייתא, לכן גם עדותם של יהודי אתיופיה פסולה ואין לחוש לעניין יוחסין.

בתשובה אחרת (שם חלק ז סימן ט) כותב הרדב"ז :

"עוד יש טעם כללי לכלל הקראים שהרי ישראל הם וקידושיהם קדושין ואין גיטן כתקנת רבותינו ז"ל וכולם פסולי עדות הם מדאורייתא ומפני שיש בחקירה זו סכנה גדולה שהרי כמה משפחות מהם באו לכלל הקהל לא ראיתי להאריך בזה ומוטב שיהיו שוגגין ומ"מ מודה אני שאם היו מסכימין כלם לבא /לדבר/ לדת חברות ולקבל עליהם קבלת רבותינו ז"ל להיות כמונו הייתי מתירם לבא בקהל עם הסכמת החכמים נר"ו. והטעם כי כל קידושיהם בעדים מהם שהם פסולי עדות וכמו שכונסה כך פוטרה ואין לחוש לדור הראשון שהיו קידושיהם בעדים כשרים".

לכאורה יש סתירה בין תשובותיו של הרדב"ז, בין התשובה הראשונה לבין שתי התשובות האחרות.

בתשובה הראשונה חושש הרדב"ז לנישואים של יהודי כוש עם יהודים אחרים מפני שקידושיהם קידושין אך גיטם אינו כתיקון חז"ל, ובאופן שאשה מיהודי כוש שהתגרשה כמנהג אבותיה עדין היא אסורה לכל העולם, ואם נישאה לאדם אחר בניה מן השני וכל הצאצאים ממזרים ואסורים לבוא בקהל שכן האשה נחשבת עדיין כאשת איש לבעלה הראשון מפני שהגירושין שלה לא נעשו ע"פ תקנת חז"ל. ברם מתשובותיו האחרות משתמע שלא חוששים כלל ועיקר הן לקידושין והן לגיטין של כלל בעלי המקרא. מפני שההלכה של חז"ל איננה מכירה ולא נותנת שום תוקף וחשיבות הלכתית לקידושיהם וגיטם של כלל הקראים. עצם השענותם של כלל הקראים על פשטי הכתובים גרמה שההלכה לא תכיר בקידושיהן וגירושיהם, וכלל זה חל גם על יהודי אתיופיה שתפסו להם

את פשטי כתובים וניהלו את אורח חייהם הדתיים ע"פ פשטי המקראות בלבד, ולכן הם כשרים מבחינת ייחוס ומותרים לבוא בקהל ואין חוששים בהם לאיסור ממזרות, ואפילו לדור הראשון אין לחוש בו לספק ממזרות בשל ספקות רבים שמעלה שם הרדב"ז.

הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר' חלק ח אה"ע סימן יא) מיישב בזו הלשון:
 "ובאמת שצריך לומר שדברי הרדב"ז עניים במקום אחד (בסימן ה הני"ל), ועשירים במקום אחר (בסימן ט), דנפק דק ואשכח להתיר משום כמה ספקות וספקי ספקות להקל... ונראה שהרדב"ז בדברי דוד (סימן ה) שחשש ליוחסין של הפלשים, משום שמא קידושיהם קידושין, וגיטס אינו גט, לא סיימוה קמיה דמר שאינם עושים קידושין כלל, ואילו הוה שמיע ליה כל פרטי נישואיהם לא היה חושש כלל גם לענין יוחסין".

לדעת הרב עובדיה יוסף, דברי הרדב"ז בסימן ה' הם רק לפי המושכל הראשון בזה, דהיינו בהווא אמינא בלבד, אך לפי מסקנתו הסופית אינה כך, לפיכך לא חיישינן לא לקידושיהן של יהדות אתיופיה ולא לגיטיהן וממילא מותרים להתחתן עם שאר עדות ישראל בלא חשש ופקפוק כלל ועיקר.

ג. דעת הרב אליעזר יהודה וולדינברג

הרב אליעזר יהודה וולדינברג (שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן סו) כותב:

"למדנו מדברי הרדב"ז כמה הלכתא גבירתא בקשר לאלו הפלשים הגרים בארץ כוש, והמה: א) את זהותם הוא קובע כיהודים משבט דן. ב) הנהגתם הוא קובע כקראים, ועל כן היה רוצה לקבוע שגם אין אנו מצווים לא לפדותם ולא להחיותם, ורק מפני שספק בידו דאולי אילו היה ביניהם חכמים בעלי קבלה לא היו פוקרים בדברי רבותינו ז"ל לכן סובר שיש ליתן להם ליהנות מן הספק ולא חל עליהם הדין של 'מורדין ולא מעלין' כמשפט המשפחה הארורה ששם 'קראים'. ג) הגם שנותן להם ליהנות מן הספק כנ"ז, חוזר ומדגיש שמיהו זהו רק לענין לפדותם ולהחיותם, אבל לענין יוחסין, הוא קובע שיש לחשוש שמא קדושיהן קדושין וגיטס אינו כתיקון חז"ל בהיות שאינם יודעין כלל בטיב גיטין וקדושין. ד) שבכל יום שבים כתות הנוצרים הישמעאלים והישראלים הנ"ז אלו מאלו. ויוצא שיש בין הפלשים הנ"ל תערובת גם מעמים אחרים... ובקריאה בספר 'שבילי עולם' ח"ג מאת הרב שמשון בלוך הלוי ז"ל במאמר 'נדחי ישראל' אשר אסף ומביא דעות שונות אדות הפלשים, יוצאים בהרושם כי עדיין לא ברור כלל אם אמנם מוצאם מהיהודים לפי דין תורה, וכי עכ"פ מעורב בתוכם הרבה ממוצא לא יהודי... וכותב מזה גם בספר 'אבן ספיר' שם שאין להם ספר תורה בכתב, ויקריבו קרבנות בבמות וכה ראיתי גם בספר אוצר ישראל ערך פלשים, שכותב דאם מגרשים נשותיהם מגרשים אותם בפני קהל ועדה ולא בגט פטורין בכתב, ואינם יודעים מדין יבום, ומקריבים קרבנות בבית מקדש שיש להם שם וכו' וכו' מהנהגות הפוכות מדיני התורה. וכן כי יש בהם תערובת מעמי הנכר, ובכלל הוא מביא שבעיני רבים ושלמים מחוקרי זמננו

הפלשים יושבי ארץ כוש אינם מעדת ישראל ולבבם נוטה לחשוב אותם בתוך כתות הנוצרים המתקרבים לדת היהודים... כל כמה שיתברר אצלנו ביותר שבכלל לא מבני ישראל המה תפתח לפנינו הדרך ביותר שנוכל לקבלם ע"י גירות כדת וכדין. מעתה דעת לנובן נקל להשכיל ולהבין מה דינם של הפלשים, ואם יש מקום לומר שהמה עדיפי מעדת הקראים בנוגע ליחוס ועל ידי גירות כדמו"י, ואין להאריך כעת יותר מזה".

מסקנת ה'ציץ אליעזר' היא שהם צריכים גירות כדת וכדין הכוללת טבילה, קבלת עול מצוות והטפת דם וברית בפני שלושה, מפני חששות הבאים:

1. מעורב בתוכם הרבה ממוצא לא יהודי. הוא לומד זאת מדברי הרדב"ז המתאר את יחסי המלחמה תמידיים השוררים בין שלוש מלכויות. ישראלים, ישמעאלים ונוצרים (ארמים).

"שהרי הדבר מפורסם דלעולם יש מלחמה בין מלכי כוש שיש בה שלש מלכויות קצתו ישמעאלים וקצתו ארמיים המחזיקים בדתם וקצתו ישראלים משבט דן ולא ישבות המלחמה ביניהם ובכל יום שבים אלו מאלו". ויוצא שיש בין הפלשים הנ"ל תערובת גם מעמים אחרים".

2. הוא מסתמך על הנאמר בספר 'שבילי עולם' וכן על אנציקלופדיה 'אוצר ישראל' המביאים דעת חוקרים הטוענים שהפלשים אינם ממוצא יהודי, וכן יש בהם תערובת מעמי הנכר.

3. מפני שאינם בקיאים בייבום וחליצה, וכן לא בדיני עריות.

ד. השגת הרב עובדיה יוסף

"במחכ"ת (=במחילת כבוד תורתו) אין דבריו נכונים, שלא נתכוון הרדב"ז לומר שעל ידי ששובים מהגוים מתערבים בהם, אלא שכובשים אותם לעבדים, או שמוכרים אותם, כנהוג בזמנים ההם. ולכן לא הזכיר הרדב"ז אף במלה אחת, כשבא לדון אם מותרים הפלשים לבוא בקהל ה', שיצטרכו לכל הפחות גיור לחומרא, מחשש תערובת גוים בהם, וגם יצטרף לספק ספיקא להקל על נישואיהם עמנו. וכבר הרגיש בזה בציץ אליעזר, ונדחק ליישב קושיא זאת, ובמחכ"ת אין דבריו מחוורים. ומה שכתב עוד בציץ אליעזר להסתמך על חוקרים שונים שלא ברור כלל שהפלשים הם יהודים לפי דין תורה, ושעל כל פנים מעורבים בהם גרים, והביא כן בשם שבילי עולם להרב שמשון בלוך הלוי, תמיהני עליו שבא לדחות עדות גאוני עולם, מפני חוקרים אשר דבריהם מהבל ימעטו, והרי הלכה רווחת בדינו בקידושין (עו:), שאין ערעור בפחות משנים... ואם כן בנידון דידן שלא היתה כאן עדות ברורה, ואי אפשר שתהיה עדות כזאת, לאחר שהרדב"ז והמהריק"ש קבעו במפורש שהם משבט דן בלי ספק, מי הוא זה ואי זה הוא שיוכל לצאת נגד עדה שלמה לפוסלם ולהטיל בהם מום בקדשים, שהרי גדולה חזקה. וכמו שכן כתב הראש"ל המרפ"א זצ"ל בתשובה הנ"ל. וכל שכן שהדבר ידוע שמנהג הפלשים שכל מי שנזקק למשא ומתן עם מי שאינו בן ברית,

לא יוכל להכנס לביתו ולמשפחתו עד שיטבול בנהר, וכמו שהעידו בפנינו כמה מגידי אמת מהפלשים, כמסיחים לפי תומם. גם מה שהביא ביציץ אליעזר' מספר 'אוצר ישראל' ערך 'פלשים', שבעיני רבים מחוקרי זמנינו הפלשים יושבי ארץ כוש אינם מעדת ישראל, ולבם נוטה לחושבם מכתות הנוצרים המתקרבים לדת ישראל, נוראות נפלאות שמסתמך על ספר זה (שיש בו כמה דברי מינות) נגד עדות גאוני ישראל. גם עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה, שבי'אוצר ישראל' (שם) מסיים: ובאמת שכל הנשמע עד הנה על אודות העם ההוא הגיע לנו על ידי נוסעים נוצרים אשר אל בית פלשי לא יבואו, ועל מפתן בתי תפלתם לא ידרכו, כי טמאים הם בעיני הפלשים, וידוע שכל עמי הקדם מעמיקים להסתיר יסודות אמונתם ומנהגיהם מאנשי מדינות אחרות, ולכן לא יעברו דעתם בסיפורים לא נאמנים וכו'. ואם כן האם על מחקר כזה יתכן לסמוך לפקפק ביהדות עדה שלמה אשר מסרו את נפשם על יחוד השם ותורתו לפי קבלת אבותיהם, ולפגום בחזקת יהדותם המיוסדת על פי עדות גאוני קדמאיי". (שו"ת יביע אומר ח' אה"ע סימן יא ד"ה 'וראית')

הגר"ע יוסף דוחה את טענותיו של ציץ אליעזר:

1. כוונת הרדב"ז באומרו שיש מלחמה "בין מלכי כוש שיש בה שלש מלכויות קצתו ישמעאלים וקצתו ארמיים המחזיקים בדתם וקצתו ישראלים משבט דן ולא ישבות המלחמה ביניהם ובכל יום שבים אלו מאלו", היא שכובשים אלו את אלו, ולא הזכיר כלל הרדב"ז כשבא לדון אם הם מותרים לבוא בקהל.
2. הוא חקר ודרש מפי זקני הקהילה וכוהניה, והתברר לו שאין נוהגים בקהילה לקדש בנתינה ואמירה כפי שחייבה התורה, וממילא אין בעיית ממזרות כפי שחשש ה'ציץ אליעזר' שכן אין בעצם 'מעשה קידושין'.
3. הוא מתפלא על עצם השימוש של ה'ציץ אליעזר' בספר הנקרא 'אוצר ישראל' שיש בו דברי מינות בכדי לדחות עדות גאוני עולם, על מנת לדחות קהילה שלימה ולהטיל מום בקדשים "גם עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה". לאמור העדות אודות הקהילה הגיעו על ידי נוסעים נוצרים, ולדעת הרב עובדיה יוסף עדות זו אינה אמינה מכיוון שידוע שעמי קדם מעמיקים להסתיר יסודות אמונתם ומנהגיהם מאנשי מדינות אחרות ולכן המידה שהיה בידי נוצרים אינו מדויק ואמיתית".

ה. דעת הרב משה פיינשטיין

הרב משה פיינשטיין (שו"ת 'אגרות משה' חלק יו"ד ד סימן מא) כותב:

"הנה כפי בקשתך, באתי בזה לאשר מה שכתבת בשמי לפני כמה שנים אודות 'הפעלאשעס', שידוע מה שכתוב בשו"ת רדב"ז (חלק שביעי סימן ט), ששמע שמחזיקים כיהודים. אבל לדינא קשה לסמוך על זה, שלא ברור אם הרדב"ז ידע היטב המציאות אודותם וגם לא ברור אם עד זמננו לא נשתנה מצבם. אבל לדינא אינם באיסור ממזרות ובעין שהרדב"ז מזכיר שם, שהרי יש בהם כמה וכמה ספיקות. עיין בתשובותיי, שהארכתי בהגדרת איסור דרבנן בשתוקי ואסופי.

ולגבי יהדותם, נחשב לנו בספק, ויש להצריכם גירות אמיתי, קודם שנתירם לבוא בקהל. אבל גם קודם גירותם יש מצוה להצילם משמד ומסכנה כדין כל ישראל, ש"ספק נפשות להקל", גם שכאן הספק הוי בעצם ייחוסם כיהודים וגם יש לידע שאפילו אם לדינא אינם יהודים, מ"מ מאחר שחושבים שהם יהודים, ומוסרים נפשם על יהדותם, מחויבים להצילם.

והנה כהזכרת, אין להביאם לארץ ישראל, אלא א"כ יעברו גירות, כדי שלא להרבות חשש התבוללות. אבל אם נתגירו כדין, וכמו ששמעתי שעושים, נחשבם ככל יהודי, ויש לעזורם ולתומכם בכל צרכי חייהם בין בגשמיות ובין ברוחניות. ומאד הצטערתי על מה ששמעתי שיש כאלו שמונעים מלקרנם בענייני רוחניות, וגורמים ח"ו שיהיו אבודים מדת יהודי. ונראה לי שכך נוהגים רק משום שצבע עורם הוא שחור. דפשוט שיש לקרנם, לא רק מצד שאינם גרועים משאר יהודים, ואין לדינא חילוק במה שהם שחורים, אלא גם מצד שיש בהם הטענה שאולי הם גרים, ונכללים במצות "ואהבתם את הגר".

ואסיים בתקווה שישופר המצב. ובזכות שמירת כל המצוות, נזכה כולנו בקרוב לקיבוץ גליות".

הרב משה פיינשטיין סובר שאינם באיסור 'ממזרות'. עם זאת מערער הרב פיינשטיין על פסקו של רדב"ז בשני מישורים:

1. לא ברור האם הרדב"ז ידע את המציאות אודותם. כלומר הוא הסתפק בשאלה באיזה מידה היה המידע שבידו אמין, בקשר לאותם פלאשים.
2. לא ברור האם עד זמנינו לא נשתנה מצבם. כלומר הוא הסתפק בקשר למעמדם שייתכן שנשתנה מאז תקופתו של הרדב"ז ועד ימינו, ולכן יש ספק ביהדותם וצריך לגיירם גירות אמיתית הכוללת הטפת דם ברית וקבלת עול מצוות. עם זאת מוסיף הרב פיינשטיין שיש להצילם וכן לחנכם בתורה ובמצוות ולהשפיע עליהם על ידי חינוך זה שיעברו תהליך גיור. כמו כן הוא יוצא נגד המונעים מלקרנם ונוהגים כך - לדעתו - משום צבע עורם השחור, ולדינא אין חילוק בזה שהם שחורים.

ו. השגות הרב עובדיה יוסף

הרב עובדיה יוסף כותב (שו"ת 'יביע אומר' חלק ח' אה"ע סימן יא ד"ה 'גם'):

"גם הלום שמעתי שהגאון רבי משה פיינשטיין שליט"א, כתב מכתב להר"מ טנדלר, ביום כז סיון תשמ"ד, שאף שהרדב"ז כתב שאין ספק שהפלישים יהודים משבט דן, לדינא קשה לסמוך על זה, כי לא ברור אם הרדב"ז ידע היטב את המציאות אודותם, וגם לא ברור אם עד זמנינו לא נשתנה מצבם. ע"כ. [וכעת ראיתי שחזר לכתוב כן לנכדו הרב ר' יעקב טנדלר במכתב מיום כח סיון תשמ"ה]... ומה מאד יש לתמוה על דברים אלו, מאחר שידוע לכל גדולתו של הרדב"ז, ונחשב לפוסק גדול גם בדורו דור דעה של מרן הבית יוסף, ולמפורסמות אין צריך ראיה, והאריכות בזה למותר... וגם לאחר דורו של הרדב"ז מוקמינן להו אחזקתייהו, שגדולה חזקה, וכמו שכתבו הגאונים הראש"ל המרפ"א ובית דינו הנ"ל. כשם שנוהגים כן לגבי שאר

קהלות שבאו מחוץ לארץ, כגון יהודי קוצ'ין, ויהודי רוסיה וגרמניה, שמחזיקים אותם כיהודים לכל דבר, ורק בשעת נישואיהם חוקרים ודורשים כמדת האפשר".

הטענות של הרב עובדיה יוסף על דברי הרב משה פיינשטיין הם:

1. מכיוון שהרדב"ז נחשב לפוסק גדול, והואיל והעיד זאת, בוודאי שיפה כיוון ודקדק בדבר.
2. באשר לטענת הרב פיינשטיין האומר שלא ברור אם עד זמנינו לא נשתנה מצבם, כותב הרב עובדיה יוסף שגם בדור שלאחר דורו של הרדב"ז סומכים על חזקה, ולכן יש להשאירם על חזקת יהדותם, וגדולה חזקה.

סיכום השגות הרב עובדיה יוסף.

הוא דוחה על הסף את החששות שהעלו הרב משה פיינשטיין והרב אליעזר וולדינברג מהנימוקים הקודמים שהובאו למעלה, ומהנימוקים הבאים:

1. לא מצאנו שהרדב"ז - בתשובותיו השונים - חשש לתערובת עמי ניכר בקהילה זו. אילו היתה בעיה כזו היה הרדב"ז מציין זאת ודן אודות חשש זה ומעלה את מסקנתו ההלכתית לשאלת בנה של האמה החבשית שבא עליה אדונה היהודי והוליד ממנה בן והוא לא הזכיר חשש של תערובת עמי נכר.
2. אין לחוש שמא התחתנו עם נוכריות ללא גירות, משום שהם נזהרים מאוד לטבול כשנוגעים בגוי, כל שכן כשמדובר בחתונה עם נוכרים שמטבילים אותם.
3. דברי הרדב"ז עניינם במקום אחד (בחלק ז סימן ה) ועשירים במקום אחר (בחלק ד סימן ריט), ולכן שאר הספקות שכתב לגבי הקראים שייכים גם לגבי הפלשים, בכלל זה קידושיהם שהם בעדים מהם שהם פסולי עדות. יתירה מזו לאחר חקירה ודרישה מפי זקני העדה מתברר שאין להם קידושין כלל בנתינה ואמירה כפי שחייבה התורה וממילא אין כל חשש בגירושיהם מאחר שאינם נישואים ע"פ דין. אחר נימוקיו אלו הוא פוסק להלכה באלו המילים "בהא סליקנא ובהא נחיתנא דליכא למיחש לפיסולי חיתון בעדת האתיופים, ומותרים לבוא בקהל ישראל ללא שום גיור אפילו לחומרא".

ז. דעת הרב עובדיה יוסף

דעתו של הרב עובדיה יוסף עצמו מובאת בספרו (שו"ת 'ביע אומר' חלק ח אה"ע סימן יא דה 'והנה'):

"והנה לאחר חקירה ודרישה מפי זקני העדה וכחניה, מתברר שאין לעדה האתיופית קידושין כלל בנתינה ואמירה כפי שחייבה התורה, והנישואין שביניהם שבדרך כלל נעשים מגיל ארבע עשרה שנה ומעלה לחתן או לכלה, ולפעמים אף בפחות מכן, נערכים באופן זה, הורי הבחור מבקרים אצל הורי הנערה, ואם מצאה חן בעיניהם מביעים את רצונם לנישואי בניהם, וקובעים זמן לנישואיהם, ואילו החתן והכלה אינם רואים זה את זה עד ליום החופה, ויום או יומים לפני טקס החופה שולחים הורי החתן תכשיטים ומתנות להורי

הכלה, עבור הכלה, ובמקום הטקס של הנישואין החתן נמצא בין האנשים והכלה בין הנשים, ולא קרב זה אל זה, אך אביו של החתן מכריז בפני הנוכחים ומודיע לאבי הכלה על כריתת ברית הנישואין בין החתן והכלה, ואינו נותן שום דבר, לא הוא ולא החתן, והכהן של העדה אומר פסוקי ברכה באמירה בלבד, ותו לא. ואחר הטקס והסעודה הולכים החתן והכלה יחדיו ומתיחדים זע"ז. נמצא שאין עושים מעשה קידושין באמירה ובנתינה כדת של תורה, כי אין להם מושג מדין "קִיחָה קִיחָה מִשְׁדֵּה עֶפְרוֹן". וגם כשהולכים ומתיחדים יחדיו, אין כאן קידושי ביאה, שהרי צריך לומר לה בפני שני עדים הרי את מקודשת לי בביאה זו, ולהתיחד בפניהם, כמבואר ברמב"ם (פרק ג' מהלכות אישות הלכה ה'), ובטור ושולחן ערוך (סימן לג סעיף א')... ומעתה אין אנו צריכים לדון במה שנסתפק הרדב"ז בקידושי הפלשים הנעשים בעדיהם, אם העדים כשרים או פסולים, דמעיקרא דדינא פירכא שאין כאן קידושין כל עיקר, וממילא אין כל חשש בגירושיהם, מאחר שאינם נשואים על פי הדין... ונראה שהרדב"ז ב'דברי דודי' (סימן ה) שחשש ליוחסין של הפלשים, משום שמא קידושיהם קידושין, וגיטס אינו גט, לא סיימוה קמיה דמר שאינם עושים קידושין כלל, ואילו הוה שמיע ליה כל פרטי נישואיהם לא היה חושש כלל גם לענין יוחסין. [ועי' בשו"ת 'בית אבי' (ח"ד סימן קפא) מ"ש בדיון זה, אין ולא ורפיא בידיה].

בהא סליקנא ובהא נחיתנא דליכא למיחש לפיסולי חיתון בעדת האתיופים, ומותרים לבוא בקהל ישראל ללא שום גיור אפילו לחומר. והשי"ת יצילנו משגיאות ומתורתו יראנו נפלאות ויאיר עינינו במאור תוה"ק אמן".

סיכום

ראינו שיש מחלוקת בין רבני דורנו, והם נחלקו לשלוש שיטות:

- הרב אליעזר יהודה וולדינברג ('ציץ אליעזר')
- הרב משה פיינשטיין ('אגרות משה')
- הרב עובדיה יוסף ('ביע אומר')

ה'ציץ אליעזר' נוטה להדגיש את הספק ביהדות בני העדה, באופן שגיוור מועיל להתירם לבוא (=להתחתן) בקהל ישראל ולהסיר את כל הספקות. לדעתו של הרב פיינשטיין הנוקט את שיטת המחמירים, יש להצריך את בני העדה בגיור, אך מאידך גיסא הוא סובר שאין מקום לחשש יוחסין בבני העדה בשל ריבוי הספקות שציין הרדב"ז באפשרות של מציאות צאצאי גרושות מנישואין שניים. שיטת המקלים היא שיטתו של הרב עובדיה יוסף המכירה בחזקת היהדות של העדה כצאצאי זרע ישראל, וקובעת "שהיהודים הפלשים דינם כישאל לכל דבר ואין לנו לחוש כלל שמא נתערבו בהם גויים, שגדולה חזקה". דעה זו דוחה את הטלת הספק ביהדות העדה, נגד הרדב"ז, שאחריהם "מי הוא זה ואי זה הוא שיוכל לצאת נגד עדה שלמה ולפוסלם ולהטיל מום בקדושים". לפי שיטה זו, חזר בו הרדב"ז עצמו, אחר שעורר את חשש היוחסין בעדה בתשובתו האחת, והתיר חשש זה בתשובתו האחרת. הוא עשה זאת מטעמים שונים: ראשית, כאמור לעיל, בשל ספקות במציאות צאצאי גרושות מנישואין שניים, באופן שאין מקום לחשש יוחסין כללי על בני

העדה. ושנית, בשל אי תפיסת הקידושין כמנהג העדה (=מטעם פסולי עדות ועוד). טעמי היתר אלו, שנתבררו בתשובת הרדב"ז הנ"ל, שדנה בשאלת יוחסין של בן אשה פלשית, מתייחסים לכל מיני עדות וכיתות שאינן יודעות בטיב קידושין וגטין, בין הכופרות בתורה שבעל פה (כמו הקראים) ובין שאינן נוהגות לפי ההלכה הרבנית מחוסר ידיעה (כמו הפלשים). לדעת הרדב"ז אפילו הקראים מותרים לבוא בקהל אם היו מסכימים לקבל עליהם קבלת חז"ל להיות כמונו. פסיקת ההלכה הסופית היא שיהודי אתיופיה הם מצאצאי שבט דן, וממילא הם יהודים. בשיטה זו נוקט הרב עובדיה יוסף, שמתבסס בפסיקתו על דברי הרדב"ז. לכן הותרה לאתיופים העלייה לארץ.

"והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפּתרוּס ומכּוּש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים.

ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ".

(ישעיהו יא)

